

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över slutbetänkandet En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Diarienummer: Ju2024/01907

Inledande anmärkningar

Göteborgs tingsrätt har granskat betänkandet utifrån de utgångspunkter och intressen som tingsrätten och de allmänna domstolarna särskilt har att beakta. Inledningsvis ska framhållas att utrednings- och remisstiden har varit relativt kort. Den begränsade utredningstiden inger betänkligheter över om utredningen har haft tillräckliga förutsättningar för att uppmärksamma konsekvenserna av ett helt nytt 23 kap. i brottsbalken. Den för remissinstanserna begränsade tiden medför svårigheter att i erforderlig grad uppmärksamma och analysera konsekvenserna av betänkandet, särskilt eftersom slutbetänkandet redovisar förslag på ett nytt 23 kap. i brottsbalken som i vissa delar innefattar väsentliga ändringar i sak i förhållande till vad som i dag utgör gällande rätt. Med de inledande anmärkningarna lämnar tingsrätten följande synpunkter.

De olika medverkansformerna

Förslaget avser språkliga justeringar och kodifiering av gällande rätt. Tingsrätten har ingen erinran mot författningsförslaget. Det ska dock framhållas att utrednings- och remisstiden har varit förhållandevis begränsad, vilket kan medföra att samtliga konsekvenser inte uppmärksammats.

En särreglering avseende försök till brott

Tingsrätten ser positivt på att det i lagtexten klargörs att straffansvar för försöksbrott förutsätter ett överskjutande uppsåt samt att bestämmelsen moderniseras språkligt. Det kan antas medföra en ökad tydlighet för allmänheten beträffande vad som utgör straffbart försök.

Vad gäller förslaget som innebär att ansvar för försök ska kunna dömas ut när fara för brottets fullbordan varit utesluten till följd av myndighets åtgärd ska framhållas, vilket även utredningen har gjort, att regleringen är kasuistisk till sin

utformning. Tingsrätten instämmer dock i den avvägning som utredningen har gjort beträffande utformningen av lagtexten.

Eftersom författningsförslaget i 23 kap. 6 § brottsbalken inte är inskränkt till vissa typer av åtgärder eller till nationella myndigheter av visst slag, så kan vissa tillämpningsfrågor komma att uppstå i förhållande till vad som närmare krävs för att en myndighets åtgärd ska anses ha uteslutit faran. I författningskommentaren till bestämmelsen konstateras att i de fall det inte föreligger något orsakssamband motsvarande adekvat kausalitet mellan åtgärden och den uteslutna faran kan det övervägas om faran i stället är utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. I detta hänseende hade en exemplifiering varit önskvärd för att tydliggöra bedömningen av vilket orsakssamband mellan en myndighets åtgärd och farans undanröjande som krävs för straffansvar. Därtill kan det inte uteslutas att det kan uppstå gränsdragningsfrågor beträffande huruvida en utländsk aktör är en myndighet i den bemärkelse som avses eftersom bedömningen är avsedd att göras utifrån det enskilda landets rättsordning.

Utredningens förslag om undantag från det straffbara området för otjänliga försök som uppenbart är mindre allvarliga framstår som välmotiverat. De exempel som anges i författningskommentaren på när undantaget bör tillämpas är dock relativt särpräglade. Även om det framgår av lagtextens utformning att undantaget är tänkt att tillämpas restriktivt hade det varit önskvärt med en tydligare exemplifiering av vilka gärningar som ska omfattas av undantaget.

Av författningskommentaren framgår att undantaget inte är avsett att tillämpas bl.a. när försöksgärningen utförs inom ramen för ett kriminellt nätverk. Med hänsyn till att det inte finns någon legaldefinition av vad som avses med kriminellt nätverk kan det uppstå svårigheter att tillämpa undantaget. Det förefaller inte heller alldeles klart vilken koppling som krävs mellan gärningsmannen och ett kriminellt nätverk för att gärningen ska anses ha begåtts inom ramen för ett sådant nätverk. Gränsdragningsfrågor kan t.ex. uppstå om en gärningsman är släkt med en person som är konstaterbart delaktig i ett kriminellt nätverk.

En ny utformning av bestämmelsen om förberedelse och stämpling till brott

Språkliga förändringar

Tingsrätten ser positivt på att lagtexten moderniseras eftersom det kan antas medföra större förutsebarhet för allmänheten om vad som utgör förberedelse respektive stämpling till brott.

Utvidgning av hjälpmedelsfallen

Utredningen har föreslagit att det inte längre ska krävas att något är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott samt att befattningsbegreppet ska utvidgas. Med hänsyn till att förberedelsebestämmelsen är generell till sin utformning och kan avse vitt skilda brottstyper kommer författningsförslaget medföra att det straffbara området för hjälpmedelsfallen utvidgas på ett betydande sätt.

Eftersom kravet för vad som ska kunna utgöra ett hjälpmedel sänks kommer bedömningens tyngdpunkt i större utsträckning än tidigare ligga på frågan om gärningsmannens uppsåt. Att avgöra när ett förberedelsebrott har påbörjats kan därmed i praktiken bli mycket svårt. Det riskerar i sin tur till att ge upphov till minskad förutsebarhet i fråga om vad som utgör straffbar förberedelse. Därtill kan det ifrågasättas om det omfattande tillämpningsområdet överensstämmer med utgångspunkten att bestämmelsen är avsedd att träffa endast klart straffvärda beteenden, även med beaktande av undantaget för mindre allvarliga gärningar.

Informationsinsamling

Utredningen har föreslagit att det ska göras straffbart att kartlägga, rekognoscera eller på annat liknande sätt samla in information som är ägnad att användas vid ett brott. Det framstår inte som helt klart hur författningsförslaget beträffande straffbar informationsinsamling förhåller sig till vad utredningen anför i författningskommentaren till första stycket i den föreslagna bestämmelsen. Där anges att endast åtgärder som på något sätt har manifesterats i handling kan komma i fråga som förberedelseåtgärder. Vidare anges att egna tankar om hur man skulle kunna begå brott som inte på något sätt har omsatts i praktiken eller delgetts andra personer som tips eller uppmuntran att begå brott, inte är straffbara förberedelser enligt paragrafen. Det anges även att om någon endast nedtecknat sina brottsplaner och dessa inte har spridits eller manifesterats på något sätt genom vidtagande av andra åtgärder är detta inte en straffbar förberedelse.

Såvitt framgår av lagtexten och författningskommentaren kan dock informationsinsamling ske på olika sätt och synes kunna innefatta informationsinhämtning genom rena iakttagelser. Det kan därmed bli svårt att i det enskilda fallet bedöma när förberedelse i form av informationsinsamling har påbörjats och när det endast rör sig om egna tankar om hur man skulle kunna begå brott eller andra ageranden som inte ska vara straffbara.

Andra planeringsåtgärder

Utredningen har föreslagit att andra planeringsåtgärder som är särskilt ägnade att möjliggöra utförandet av ett brott kriminaliseras. Som utredningen framhåller kan den valda utformningen av författningsförslaget medföra att bestämmelsen blir mer hållbar över tid. Genom utformningen minskar dock förutsebarheten för vad som omfattas av det straffbara området. Utredningen har en relativt omfattande exemplifiering av vad som avses omfattas av det straffbara området och tingsrätten delar uppfattningen att exemplifieringen bidrar till att avgränsa tillämpningsområdet. Med hänsyn till lagtextens ordalydelse och att förberedelseåtgärder kan vara mycket skiftande till sin karaktär är det dock oundvikligt att förslaget kommer innebära gränsdragningsfrågor där bestämmelsen riskerar att bli svårtillämpbar och svårforutsebar. Detta kan särskilt antas gälla beträffande gränsdragningen av vilka typer av åtgärder som ska anses vara av sådan dignitet att de är av någorlunda central betydelse för brottets genomförande och därmed kan utgöra straffbar förberedelse. Därtill kan det tänkas uppstå svårigheter att avgöra när en gärningsman påbörjat förberedelsegärningen. Det bör om möjligt tydliggöras hur bestämmelsen är tänkt att tillämpas.

Farebedömningen

Enligt utredningens förslag ska farebedömningen vid förberedelse och stämpling till brott motsvara den som gäller vid försöksbrott. Utredningen har bl.a. angett att ett skäl för en sådan förändring är att det är mer tydligt, logiskt och pedagogiskt att farebedömningen görs på likartat sätt.

I det här avseendet kan det konstateras att vid försök är farebedömningen i princip avhängig av försökspunkten; fara ska ha förelegat vid försökspunkten eller vid någon senare tidpunkt då gärningsmannen ännu har kontroll över händelseförloppet. När det gäller förberedelse och stämpling ska bedömningen ta sin utgångspunkt i omständigheterna som de såg ut vid tidpunkten för förberedelse- eller stämplingsgärningen, vilket påverkar bedömningen. Förberedelse- och stämplingshandlingar ligger nämligen vanligen betydligt tidigare i en händelsekedja än ett försöksbrott. Det kan därmed tänkas att otjänliga förberedelse- och stämplingsfall föreligger i färre fall än vid försök eftersom det finns fler tänkbara scenarion på vilka gärningen kan fullbordas. Ytterligare en skillnad från försöksbrott är att förberedelse och stämpling inte förutsätter att man styrker ett konkret brott, utan det är tillräckligt att man visar på att gärningen avsett att främja genomförandet av ett brott avseende visst slag. Utredningen har inte närmare utvecklat sin syn på hur de skillnader som föreligger beträffande farebedömningen för försök, förberedelse och stämpling till brott påverkar bedömningen och vilka konsekvenser det kan komma att medföra för det straffbara området.

Mindre allvarliga fall

Utredningen har föreslagit att om gärningen med hänsyn till det fullbordade brottets straffvärde eller omständigheterna i övrigt är mindre allvarliga så ska det inte dömas till ansvar. Med hänsyn till att utgångspunkten är att kriminalisering av förstadier till brott ska förbehållas brott av visst allvar och mot bakgrund av det utvidgade straffbara området för förberedelse och stämpling är det motiverat att ha en undantagsregel för att undvika att ej straffvärda gärningar kriminaliseras. Med hänsyn till hur undantaget är utformat kan dock gränsdragningsfrågor uppstå i förhållande till framför allt förberedelsegärningar som består i andra planeringsåtgärder än de som anges i den föreslagna lydelsen i 23 kap. 7 § första stycket 1–3 brottsbalken. I författningskommentaren till 7 § första stycket 4 anges att sådana åtgärder ska vara åtgärder som med hänsyn till sin beskaffenhet är av någorlunda central betydelse för brottets genomförande och vara något som otvetydigt kan anses som brottsfrämjande. Hur detta krav förhåller sig till undantagsbestämmelsen framstår inte som klart mot bakgrund av att undantaget anges ta sikte på förberedelseåtgärder som bedöms vara mindre betydelsefulla för ett genomförande av brottet samt bagatellartade förberedelseåtgärder.

Därtill framstår det inte som klart vad utredningen åsyftar med att även mer bagatellartade förberedelseåtgärder till mer allvarliga brott bör kunna bedömas som mindre allvarliga om de vid en samlad bedömning inte framstår som straffvärda. I tidigare förarbeten till motsvarande nu gällande 23 kap. 3 § brottsbalken uttalas att varken förberedelse eller stämpling till brott som innebär fara för annans liv, hälsa eller personliga säkerhet anses som mindre allvarligt (prop. 2015/16:113 s. 96). Det är inte alldeles klart huruvida detta alljämt är tänkt att gälla eller om även förberedelse och stämpling till sådana brott i större utsträckning ska kunna vara straffria enligt den nya lydelsen. För att göra tillämpningen av undantaget

mer förutsebart och därmed tydliggöra det straffbara området för förberedelse och stämpling finns det anledning att närmare utveckla hur undantaget ska tillämpas i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Frivilligt tillbakaträdande från försök, förberedelse och stämpling till brott

Särskilt om frivilligt tillbakaträdande från förberedelse

Författningsförslaget beträffande grundbestämmelsen av frivilligt tillbakaträdande motsvarar nu gällande 23 kap. 3 § brottsbalken. Därutöver införs regler om frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet som synes ha störst betydelse för situationen när flera personer är inblandade i förberedelsegärningen. Eftersom grundbestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande inte ändras i sak bör författningsförslaget i begränsad omfattning ge upphov till nya tillämpningsfrågor beträffande de förberedelseåtgärder som består i hjälpmedelsfallen och finansieringsfallen samt stämpling. Eftersom författningsförslaget beträffande straffbar förberedelse och stämpling kommer leda till att åtgärder på ett tidigare stadiet kan utgöra brott enligt bestämmelserna kan det dock antas att möjligheten att frivilligt tillbakaträda i praktiken begränsas.

Beträffande de nya formerna av straffbar förberedelse till brott har utredningen inte närmare utvecklat hur dessa regler förhåller sig till författningsförslaget om frivilligt tillbakaträdande. Därtill kan noteras att enligt den föreslagna lagtexten så kommer inte de nya förberedelseformerna omfattas av regeln om strafffrihet som gäller när en gärningsman olovligen tagit befattning med hjälpmedel men frivilligt har förhindrat den brottsliga användningen av hjälpmedlet. Utrymmet för att frivilligt tillbakaträda från förberedelse bestående i olovlig informationsinsamling eller andra planeringsåtgärder som är särskilt ägnade att möjliggöra utförandet av ett brott kommer därmed att avgöras av grundbestämmelsen i den föreslagna 23 kap. 8 §, om inte det nya undantaget om frivilligt tillbakaträdande genom anmälan till myndighet är tillämpligt. Hur bedömningen ska göras beträffande de nya förberedelseformerna är dock inte helt klar. Detta gäller särskilt i situationen att en ensam gärningsman vidtar förberedelseåtgärder i syfte att själv utföra ett brott. Det vore önskvärt med ytterligare vägledning i fråga om hur prövningen av bestämmelsen om frivilligt tillbakaträdande ska göras.

Särskild om frivilligt tillbakaträdande genom anmälan

I författningsförslaget föreslås att tillbakaträdande kan ske genom att det planerade brottet avslöjas för någon av de personer som omfattas av bestämmelsen, bland andra ”någon annan som innehar en särskild förtroendeställning”. I författningskommentaren anförs att en sådan person t.ex. kan vara annan hälsovårdspersonal än den som ingår i elevhälsan och att det inte är tillräckligt att det är en person som någon har ett särskilt förtroende för, utan att det krävs att personen har en formell roll som typiskt sätt verkar förtroendeskapande.

Det vore önskvärt med ett förtydligande över vilka personer som i bestämmelsen är att anse som personer med särskild förtroendeställning.

Underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott

I författningsförslaget föreslås att ansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott förutsätter bland annat att det kan ske utan att det medför allvarlig fara för den handlades liv eller hälsa. Vidare föreslås att fara för repressalier inte längre ska tillmätas betydelse.

Författningsförslaget medför att det kommer att behöva avgöras om den handlande riskerar fara eller repressalier. Det vore önskvärt med ett förtydligande över hur repressalier ska förstås i förhållande till den nya lydelsen.

Remissyttrandet är föredraget för tingsrättens ledningsgrupp. I handläggningen har chefsrådmännen Patrik Claeson och Karin Jungerfelt deltagit. Föredragande har varit tingsfiskalerna Kim Shaw och Karl-Philip Ingvarsson.

Patrik Claeson

Karin Jungerfelt

Kim Shaw

Karl-Philip Ingvarsson